

Universiteter og høskoler skal vise vei

av statsråd Tora Aasland under Kontaktkonferansen for høyere utdanning 18.01.11

På min forrige utenlandsreise i Sør-Afrika besøkte jeg sammen med Kongeparet en tuberkuloseklinikk i Uisig, et distrikt i Cape Town. Gjennom nye behandlingsformer, voksenopplæring og ny teknologi reddes mange flere fra tuberkulose.

Mitt møte med kvinnene i Uisig illustrer mange av de viktige poengene jeg vi ha fram i dag:

Vitenskapen er viktig for menneskenes liv: Oppdagelsen av penicillin er kanskje den enkeltstående vitenskaplige oppdagelsen som har berget flest mennesker. Takket være vitenskapen er det mange flere av de kvinnene jeg møtte som vil se barna sine vokse opp.

Vitenskapen har likevel begrensninger: Mange trodde tuberkulosen kunne utryddes. Men det viste seg at de vitenskaplige framskrittene også måtte settes inn i en sosial sammenheng. "Fattigdom er alle sykdommers mor". For kvinnene i Uisig må også levekårene bli bedre.

Vitenskapen har endringskraft: I Sør-Afrika er vitenskapen viktig for å skape en ny framtid for både hvite og fargede i et Sør-Afrika uten apartheid.

Vi skal se hvordan mine lærdommer fra Sør-Afrika også er viktige for oss i Norge. Og vi skal se på vitenskapens plass i Norge. Men før det, en liten svipptur ut til stjernene.

"Et nos petimus astra": Også vi søker stjernene, er overskriften over UiOs 200-årsmarkering. UiO vil søke lenger ut og dypere, og vise vei framover.

I 2011 er det 200 år siden Universitetet i Oslo (UiO) ble grunnlagt. Gratulerer med jubileet!

Dette var Norges første universitet (selv om det hadde vært vitenskaplig aktivitet i Norge lenger). UiOs jubileum er dermed også et jubileum for hele Norge: Det er 200 års jubileum for forskningsbasert utdanning i Norge.

Regjeringen ønsker å bygge opp under UiOs jubileum. Dette er en av begrunnelsene for at jeg har lansert "Vitenskapsåret 2011" og at dette vil prege mye av arbeidet i året som kommer.

Den andre begrunnelsen for "Vitenskapsåret 2011" er at vi ønsker å befeste og løfte vitenskapens posisjon i Norge. Etter et 2010 med en intens "Hjernevask"-debatt vil jeg at det er oss, og vitenskapen selv, som skal bestemme hvordan debatten skal se ut. En tredje begrunnelse for Vitenskapsåret 2011 er at regjeringen legge fram en ny melding om forskningspolitikk for Stortinget i 2013.

I løpet av Vitenskapsåret 2011 kan vi koste på oss å stille de store spørsmålene – å kaste opp ballene. Vi kan invitere til allmenne diskusjoner. I 2012 tar meldingsarbeidet videre i regulære former gjennom ordinære innspill og møter med interessentene. Som Aftenposten siterte meg på: Vitenskapen er vill og vakker!

Vitenskap og forskning handler om mer enn størrelsen på budsjetter. Jeg brenner for å få folk til å se at de bør engasjere seg også i forskningspolitiske spørsmål når de vil være med på å påvirke sin egen hverdag.

Hverdagen vår kryr av problemstillinger som roper på vitenskap.

Aktuelt eksempel: Hvis man synes strømprisene er for høye:

- Forskning på mer og fornybar energi
- Mekanismer i internasjonal økonomi og handel
- Forskning på energieffektive løsninger
- Hvordan sikre stabile leveranser, selv om det er lite vann i magasinene.
- Trengs nye master?

Enorm endring har skjedd. Hva betyr kunnskapssamfunnet?

- Allmenngjøringen av forskning og høyere utdanning - sammen med åpen tilgang til forskningsresultater og forskningsdata (open access)
- Nettet og de nye sosiale mediene, åpner verden på en helt ny måte

Kunnskapen er demokratisert og vi ønsker å åpne prosessene for politikkutvikling.

KDs to viktigste hovedmarkeringer blir to signalkonferanser – en om Kunnskapstriangelet 17. mars og en om vi kan stole på vitenskapen i begynnelsen av november. I tillegg vil vi ha tematiske møter rundt i landet. Vi kommer til å gå i dialog med enkelte av dere for å høre om dere kan arrangere et av Vitenskapsårets seminarer. Ellers ønsker vi at så mange som mulig bruker logoen vår. Det eneste vi krever er at dere lager arrangementer som peker ut over dere selv – at dere løfter vitenskapen inn i samfunnet.

I dag skal det handle om hvordan universiteter og høyskoler kan bli med på å løfte vitenskapen til den plassen den fortjener.

Det første UH trenger er slagkraft – vitenskaplig slagkraft.

Husker kanskje bildet fra i fjor. Jeg skal ikke snakke om snøen som falt i fjor, men vil gi honnør for alt det positive som har skjedd. Dere er en voksen sektor, en oppegående sektor, som ser mulighetene omkring dere. Dette har SAK (samarbeid, arbeidsdeling og faglig konsentrasjon)-politikken handlet om.

De kontrollerte endringene som nå skjer innen norsk høyere utdanning, gjøres nettopp i lys av den samfunnsrolle dere er satt til å fylle. Det gjøres for å styrke fagmiljøene og gi bedre utdanning til studentene. Målet er klart: Bedre kvalitet både i utdanningen og i forskningen.

Jeg lanserte også samfunnskontrakten i fjor. På mange måter var det en uferdig tanke, men gjennom året er vi i ferd med å fylle den med innhold, mange av dere er i godt arbeid – og flere bør ha økt oppmerksomhet på dette. Vitenskapsåret er på en måte en forlengelse av intensjonen ved å lansere arbeidet med samfunnskontrakten som et viktig område for dere, en visjon og et perspektiv – og jobber som må tas!

Jeg sa også i fjor at tillit skulle være et nøkkelord i året som har gått. Og ja: Jeg har stor tillit til at dere løser oppgavene deres på en så god måte som mulig. Jeg håper tilliten går begge veier. Selv om forholdet er basert på tillit (og soft styring), har året som har gått vist at det er flere utfordringer å ta tak i. Det trengs å utøve god ledelse og gjøre de riktige strategiske valgene.

Blant annet at vi gjør en nasjonal dugnad for å ta imot de mange studentene som ønsker studere ved deres institusjoner. Og at dere samlet klarer å tilføre samfunns- og arbeidsliv de kandidater og den kompetanse som trengs og som etterspørres.

Det er store endringer på gang i vår sektor. Flere av prosessene går mot fusjoner. Det betyr færre institusjoner. Men ved siden av slagkraft, må vi ha Mangfold, for å møte nye utfordringer. På fjorårets kontaktkonferanse: Dere ble utfordret på å være ulike som snøkrystaller, og samarbeidsprosessene skulle unngå å komme ut av kontroll og ende i et snøskred. Jeg synes 2010 har vist at det har latt seg gjøre.

Noen eksempler.

- Oslofjordalliansen. Fire institusjoner som stadig går i bedre takt. De har felles studentopptak.
- Høgskolen i Oslo og Høgskolen i Akershus. Fra to til en institusjon slik en har gjort i Tromsø.
- I Nord-Norge. En pilot, hvor de andre institusjonene skal komme etter. Høgskolene i landsdelen er blant våre minste og mest sårbare samtidig som de har noen av de vanskeligste utfordringene. Det er tydelig at noe må gjøres hvis de skal gå inn i framtida som sterke bidragsytere til samfunnet.

Norge har fått sitt åttende universitet. Nord-Norge vil være en pilot for utvikling av en samfunnskontrakt. Diskusjonene er i gang, et sekretariat er på plass og 1. mai er deadline for et samordnet forslag fra institusjonene. Det er jeg skikkelig spent på!

Det andre vi trenger er utdanningsledelse!

Nylig holdt Berit Kjeldstad, prorektor ved NTNU et innlegg om utdanningsledelse. Det var inspirerende, og jeg har hentet noe tankegods fra hennes innlegg og figurer:

Det som gjør universiteter og høyskoler unike er utdanningssiden.

- Hvordan forskningen foregår i et samspill med Norges Forskningsråd, EU osv.
- Hvordan forskning og utdanning virker sammen.

Men vi har færre gode mekanismer for hvordan utdanningen skal utformes i samspill med samfunnet rundt oss. Skal vi plasserer denne viktige komponenten inn i samfunnet, må vi ta ledelsen.

Situasjonen er at vi vet for lite generelt om hvor god norsk høyere utdanning er. Enkeltevalueringer av fag viser at FoU-basen er for svak i flere fag og utdanninger, og de ansattes kvalifikasjoner er ikke tilstrekkelig. Det er behov for utdanningsledelse, det går ikke på akkord med den akademiske friheten. Det er muligens behov for tiltak og virkemidler for å styrke dette både på institusjonelt og nasjonalt nivå. Vi trenger en tydeligere studentorientering og vi trenger en tydeligere samfunnsorientering. Arbeidet dere skal gjøre med kvalifikasjonsrammeverket vil være svært nyttig. Dere må bruke kvalifikasjonsrammeverket for å få dette til. Vi trenger kvalitetskultur i alle ledd. Da klarer vi å løfte utdanningene inn i samfunnet.

En tredje forutsetning for å løfte vitenskapen inn i samfunnet er å ha **utdanninger som er gode og relevante** – de beste utdanningene!

En ny rapport fra KD fra desember viser at vi trenger minst 20.000 nye studieplasser fram mot 2020. Det er en overkommelig oppgave. Og det viser at vi etablerer studieplasser i riktig fart. For når studieplassene som er etablert fra 2009 til i år er ferdig utbygd, vil vi ha etablert 18.000 studieplasser. Noen høyskoler sliter med rekruttering, mens andre mener de ikke har kapasitet til å ta imot flere studenter. For at vi sammen skal klare å ta dette samfunnsansvaret kreves en dugnad.

Jeg har vært tydelig på at dette forventer jeg og her må vi se til nasjonale behov og dere må regne med statlig styring/innblanding. Jeg vil ta initiativ til bedre dialog her. Muligens kan vi bruke teknisk beregningsutvalg- prosess også på dette området.

Realfag og ingeniør er et prioritert område. Vi har mange steder utfordringer både på rekruttering og på styrken på fagmiljøet. Ny rammeplan for ingeniøruddanningene rett rundt hjørnet.

Fra i høst lanserte vi nye grunnskolelærerutdanninger. Der tar vi hensyn til forskjellen mellom barnetrinn og ungdomstrinn og skaper en sterkere læreridentitet.

Høstens evaluering av førskolelærerutdanningen var nedslående. Det viste seg at den har mange av de samme utfordringene som allmennlærerutdanningen. Kritisk mangel på innhold i utdanningen om de minste barna og om flerkulturelle spørsmål. Det er overraskende ettersom disse områdene er en del av dagens rammeplan, og alle vet at det har skjedd store endringer i barnehagehverdagen. Dessuten dokumenterer

evalueringen at det stilles for små krav til studentene og at dette ikke er en forskningsbasert utdanning. Her trengs rett og slett et krafttak.

Grepet vårt her er nettopp det jeg snakket om for litt siden, å ta utgangspunkt i kompetansebehovene i arbeidslivet, i de sektorene kandidatene skal jobbe. Ikke sitte isolert i utdanningsmiljøene og forme utdanningene uten nærhet til praksis.

Utdanningene må formes i et samspill.

- Fordi kompetansebehovene endrer seg må også utdanningene være fleksible nok til å ta opp i seg nye behov slik at de ikke blir utdaterte.
- Samspill mellom utdanning, forskning og yrkesliv er en nøkkelfaktor: Praksisnærhet. Forskning skal både gi bedre utdanninger og mer kunnskapsbasert praksis. Innrette forskningsressursene tydeligere til hva tjenestene og utdanningene trenger mer kunnskap om.
- Hvilke aktører har/bør ha innflytelse på utdanningene og på hvilke måte? Hvem skal definere behovene?
- Vi trenger å grundig vurdere den krevende balansen og arbeidsdelingen mellom bredde vs. spiss. Hva skal være felles på tvers av utdanninger og når starter spesialiseringen. Hva skal grunnutdanningene inneholde?

Strukturen er moden for nytenkning. Vi må sikre samsvar mellom kompetansebehov og hva utdanningene leverer. Hvilke utdanninger vi skal ha i fremtiden, hvor brede/smale de skal være, hvor lange utdanninger og så videre. Vi må finne en god dimensjonering mellom fagarbeidere/fagskole og høyere utdanning, både på bachelor og master. Det er viktig at vi ser på overgangene mellom nivåene. Ingen læring skal være bortkastet. Og praksisperioden i utdanningene skal være formålstjenelig. Og ikke minst: SAK! Robuste og kompetente fagmiljøer på alle nivå i utdanningssystemet er en forutsetning for at vi skal nå målene våre!

Vitenskapen skal besvare forskjellige spørsmål:

- Vitenskapen skal gi oss kunnskapsberedskap og gi oss de ukjente svarene. Et eksempel er penicillinet som er så viktig i kampen mot tuberkulose. Såkalt "science for science", nysgjerrighetsdrevet vitenskap.
- Vitenskapen skal skape grunnlaget for framtidens verdiskaping. Eksempel er bioteknologi, som regjeringen utvikler en strategi for. Såkalt "science for competitiveness", for verdiskaping.
- Vitenskapen skal bidra til å løse de store samfunnsutfordringene. Eksempel her er klimaendringene. Såkalt "science for society", for samfunnsutfordringene.
- Vi trenger at UH-sektoren svarer på alle disse spørsmålene. De er alle viktige - og utgjør tilsammen UHs roller og ansvar.

Det er to ting som gjør universiteter og høyskoler unike:

1. Dere utdanner menneskene som utøver vitenskap. Det er kanskje det viktigste bidraget dere gir til alle deler av vitenskapen.
2. Dere har de beste forutsetningene for å ta ledelsen i den nysgjerrighetsdrevne vitenskapen. Som blant annet Nils Chr. Stenseth påpekte i Aftenposten nylig,

kommer ofte nye oppdagelser fra overraskende hold. Grunnforskningen gir ofte sterke verdiskapingseffekter, mens forskning i næringsliv kan gi store grunnforskningseffekter.

Knut Kjeldstadli har kommet med et viktig innlegg i debatten omkring hva universiteter og høyskoler skal være. Jeg er ikke enig i all argumentasjon, men det viktige er at det ikke noe enten eller her. Det at dere konkurrerer om studenter som produserer studiepoeng og henter inn penger på oppdragsforskning og tilrettelagte studietilbud, betyr ikke at dere kun skal være produsenter av kunnskap der andre skal sette premissene. For dere leder miljøer som skal danne samfunnet. Som stiller de viktige spørsmålene. Om hva et menneske er. Hva som er en god forvaltning av ressursene. Hvordan kan vi skaffe oss reinere energi osv. Dere er ikke bare et middel for å nå viktige samfunns mål. Dere er ikke bare et verktøy for å skape bevegelse og samfunnsendring. Universiteter og høyskoler er et mål i seg selv. For individers møte med metode, kunnskap og analyser er i seg selv viktig.

Dere stiller de kritiske spørsmålene, og kommer noen ganger med de svarene som vi myndigheter helst ikke ville ha. Da er dere som viktigst. Derfor var det også så viktig for meg å agere, når media avdekket at til og med departementer ikke helt forstod viktigheten av helt fri forskning. For den korrigeringen er vi helt avhengige av. Jeg vil understreke betydningen av disse viktige verdiene. Der kan stole på at det vil jeg hegne om!

Men jeg vil utfordre dere: Det MÅ anerkjennes at universitetene og høyskolene er organisasjoner med en beslutningsstruktur. Det betyr at det er nødvendig å gjøre de vanskelige avveiningene mellom den akademiske frihet, institusjonenes behov for strategiske prioriteringer og eier/nasjonale og samfunnets behov. Det må også gjøres internt ved institusjonene. Jeg ser at det ikke alltid er like lett å få anerkjennelse for dette.

Sjelden har forskning og høyere utdanning vært mer debattert enn i 2010. Det er mange grunner til det, men uansett er det bra at dere kommer ut i det offentlige rom. For det er der dere hører hjemme.

For dere har en helt unik rolle. Det har verdier samfunnet er helt avhengige av. Denne regjeringen ser det, og prioriterer universiteter og høyskoler høyt. Vi ser i andre land at dette ikke skal tas for gitt. Trenger bare å se til andre land i Europa hvor bevilgningene blir nærmest rasert og institusjonene på mange måter må klare seg selv.

Få andre land har en befolkning som er mer positivt innstilt til forskning, og til å finansiere forskning. Det er flott. Men heller ikke det må tas som en selvfølge. For universiteter og høyskoler må være synlige og aktivt bidra i samfunnsdebatten og samfunnsutviklingen. Om ikke, vil det etter hvert vil det være vanskelig å forsvare denne plassen. Det vil ikke være vilje til å prioritere forskning og høyere utdanning, og søkningen vil dale. Derfor må dere bruke tilliten dere har fått – og få selvtillit til å være

med å forme samfunnet. Det er dette vitenskapsåret dreier seg om. Gjennom det skal vi vise mangfoldet og betydningen av det vitenskapen bidrar med i samfunnet.

La meg helt til slutt vende tilbake til mitt besøk i Sør-Afrika. For jeg sa ikke hva det viktigste vitenskapen gjør for kvinnene i Uisig. Dette var hovedpoenget mitt også da jeg la fram Forskningsmeldinga for nesten to år siden: Vitenskapen gir håp til kvinnene i Uisig, og den kan gi håp til oss også.